

Ylioppilasliike ja sosiologia 60-luvulla

– eli miten sosiologia auttoi opiskelijoita löytämään kansandemokraattisen liikkeen

Risto Alapuro

Sosiologia oli tärkeä 1960-luvun ylioppilasliikkeessä niin kuin se oli 60-luvulla yleisemminkin. Ja myös sosiologit olivat tärkeitä ylioppilaiden vallankumouksessa. Tämän tiedämme. Mutta yhtä selvää ei ole, miten sosiologia ajatuskehityksenä oli johtamassa opiskelijoita radikalismiin, vasemmalle, kohti vallankumouksen ideaa, ja mitkä sen rajat olivat. Tämä kirjoitus keskittyy sosiologian osalta Erik Allardtin ns. solidaarisuusteoriaan ja opiskelijaliikkeen osalta Sadankomiteaan ja Marraskuun liikkeeseen.

Kysymyksen valaisemiseksi ensin viittaus Italiaan, siis maahan, jossa Suomen (ja Ranskan) ohella Länsi-Euroopassa oli 60-luvulla voimakas kommunistinen puolue. Ajankohdan opiskelijaliikkeellä oli samanlaisia piirteitä eri maissa, myös Suomessa ja Italiassa. Molemmissa opiskelijoiden määrä kasvoi räjähdysmäisesti. Vietnamin sota aktivoi liikettä kummassakin tapauksessa. Liikchedinnällä oli antiautoritaarista luonnetta. Perinteiset rajat talouden ja politiikan välillä kyseenalaistettiin. Ja molemmissa maissa opiskelijat lähestyivät työväestöstä. Jo silloin virisi ajatus, että opiskelijoiden ja työläisten luokka-asemassa on yhtäläisyyttä.

Oli myös eroja, joista tässä yhteydessä tärkein liittyy kommunistipuolueiden rooliin. Italiassa kommunistinen puolue pidettiin poissa poliittisen järjestelmän sisäpiiristä, kun se taas Suomessa pääsi sisäpiiriin juuri 60-luvulla. Vuonna 1966 kommunistit astuivat SKDL:n kautta hallitukseen ja pysyivät siellä pitkään. Italiassa keskeistä oli työläisten liikehdintä ja raju lakkoilu, huippuna ns. kuuma syksy vuonna 1969.

Opiskelijoiden suhde työväenluokkaan kehittyi eri suuntiin. Suomessa opiskelijaliike 60-luvun lopulla ja sen jälkeen lähestyi kommunistipuoluetta, kun taas Italiassa opiskelijat eivät niinkään etsineet yhteyttä puolueeseen tai ammattiliittoihin kuin suoraan työläisiin mm. osallistamalla agitointiin tehtaissa. Tämä oli mahdollista, koska opiskelijoiden ja työväen liikehdintä sattui samaan aikaan, mutta Italian poliittisessa ja ammatillisessa työväenliikkeessä oli myös pitkä keskiluokkaisen aktivismin perinne (Antonio Gramsci kuului puolueen johtoon 1920-luvulla!).

Italiassa opiskelija-aktivismi kiinnittyi työläisten kollektiiviseen toimintaan. Siitä tuli uhmakasta, väkivaltaista, puolueiden vastaista. Suomessa kiinnityttiin poliittiseen puolueeseen kylläkin sen integroitumista vastustavaan vähemmistöön, mutta joka tapauksessa järjestyneeseen organisaatiomuotoon.

Suomessa siis 1960-luku valmisti tietä opiskelijoiden ja suuren kommunistisen puolueen kohtaamiselle. Sellaista ei tapahtunut Italiassa, ja tiedämme, että sitä ei tapahtunut myöskään Ranskassa.

Allardtin solidaarisuusteoria

Lähtökohtana Suomen kehitykselle on, että sivistyneistö Suomessa oli ollut hyvin vahvasti antikommunistinen ja antimarxilainen, vahvemmin kuin esimerkiksi juuri Italiassa tai Ranskassa. Ennen vuotta 1918 sosialidemokraattisen puolueen tärkeimmät ideologit olivat akateemisesti koulutettuja. Mutta sota katkaisi tämän yhteyden. Vielä 1950- ja 60-luvun vaihteessa sivistyneistöllä ei ollut juuri mitään yhteyksiä voimakkaaseen kansandemokraattiseen ja kommunistiseen työväenliikkeeseen. Asiaa ei helpottanut, että SKP oli intellektuaalisesti ja teoreettisesti NKP:n talutusnuorassa.

Tällainen oli tilanne, kun akateemisen nuorison vasemmistolaisuus alkoi ympäri Eurooppaa 1960-luvulla. "[Suomen kommunismilla] on mittättömän pieni aktiivinen johtoporras, olematon sivistyneistön kannatus ja valtava vesiruumis, joka tosin näyttää komealta, mutta jonka käyttöarvo on suhteellisen vähäinen", kirjoitti Kalervo Siikala pamfletissaan *Kansallinen realismi vuonna 1960*.

Vasemmistolaisuuden ajatuksellisen kehityksen alkupisteen täytyi luonnollisesti olla porvarillinen. Tähän saumaan oli tarjolla sosiologia. Kiteytyneimmillään ja tavallaan kodifioituna sen sanoma esiintyy Erik Allardtin solidaarisuusteoriassa teoksessa *Yhteiskunnan rakenne ja sosiaalinen paine* (1964). Tärkeätä oli, että Allardtin teoria antoi ylioppilaille ikään kuin tieteellisen selityksen sille, että kommunistit eivät ole vaarallisia. 60-luvulla nuoret lähenivät vasemmistoa vileästi tai "tieteellisin", rationaalisin argumentein, jotka olivat peräisin 50-luvulta. Teoria jakoi roolit eri osapuolille sivistyneistölle ja kommunisteille ja määritteli sellaisen tilanteen, jossa molemmat osapuolet olivat yhteismitallisia, kuuluivat samaan universumiin.

Teoria tarjosi mahdollisuuden ymmärtää kommunismin kannatus osana yhteiskunnan uudenaikaistumista. Solidaarisuus tarkoitti yhteistä käsitystä perustavimmista pelisäännöistä, joiden mukaan yhteiskunnassa toimitaan, ja niiden kokemista hyväksyttäviksi. Sitä oli Allardtin mukaan kahta eri tyyppiä, jotka toteutuivat erilaisissa yhteiskunnallisissa oloissa. Sellaisissa tapauksissa, joissa *työnjakoa* on vähän eli joissa useimmat ihmiset tekevät samanlaista työtä, kuten on laita perinteisissä maatalousyhteiskunnissa, solidaarisuus toteutuu, kun käyttäytymistä koskevat säännöt ovat selvät ja vaaditaan samanlaisuutta – kun siis *paine yhdenmukaisuuteen* on suuri. Sen sijaan yhteiskunnissa, joissa työnjako on monimutkainen niin kuin moderneissa teollisuusyhteiskunnissa ja joissa sen vuoksi on monia erilaisia ryhmiä ja runsaasti yhteyksiä niiden välillä, yhdenmukaisuutta ei tule vaatia.

Suuren työnjaon yhteiskunnassa solidaarisuuden edellytyksenä on siis suuri sallivuus. Jos sallivuus ei toteudu, syntyy häiriötä tai epäsolidaarisuutta. Ihmisten täysimittaisen osallistumisen estäminen johtaa pakkotilanteeseen. Keskeisenä suomalaista yhteiskuntaa koskevana esimerkkinä Allardtilla oli kommunistien ja kansandemokraattien perinteinen kannatus eli ns. teollisuuskommunismi. Teoria perusteli sen, että jos sallivuutta lisätään eli jos perinteisiä kommunisteja kohdellaan kuten muitakin eikä suljeta ulkopuolelle, heidän solidaarisuutensa suomalaista yhteiskuntaa kohtaan lisääntyy.

1960-luvun liikkeiden eräs pääteema oli, Allardtin termin, vaatimus yhdenmukaisuuden paineen vähentämisestä. Mutta jos 1960-luvun alun radikalismille oli tärkeää erilaisuuden salliminen, niin 1960-luvun jälkipuolella tuli tärkeämmäksi teorian toinen solidaarisuutta selittävä tekijä, työnjaon aste tai yleisemminkin yhteiskunnan rakenne ja erityisesti sen luokat. Allardtin teoria tarjosi lähtökohtan niidenkin analyysiin. Lopulta vasemmistolaisuuden mukana kävi selväksi, että myös tämä kehys oli riittämätön.

Konkreetisoin ajatusta käsittelemällä 1960-luvun tärkeimpiä liikkeitä Sadankomiteaa ja Marraskuun liikettä.

Järkiperäisyys ja vasemmisto

Vuonna 1963 perustetun Sadankomitean kanta sotaan oli ns. radikaalipasifistinen, eli se kannatti aseistakieltäytymistä. Se myös vastusti ydinaseita idän ja lännen välisen konfliktin maailmassa. Tämä tapahtui argumentein, joissa korostettiin puolueettomuutta ja järkiperäisyyttä ja henkisen liikkumatilan väljentämistä. "Helsingin Sadankomitea terveelle järjelle" oli erään perustamisvuonna julkaistun lehtisen otsikko. Ydinaseiden aika oli tehnyt tyhjäksi ne perusteet, joiden mukaan puolueettomuus edellyttää tehokasta puolustuslaitosta. Järkiperäisyysvaatimukseen liittyi tieteellisen tutkimuksen arvostus, mikä ilmaistiin selvästi jo Sadankomitean säännöissä.

Järkiperäisyyttä ja väljempää liikkumatilaa vaadittiin, kun arvosteltiin maanpuolustuspiirejä. Sadankomitean seminaarissa 1965 Jaakko Blomberg arvosteli henkisen maanpuolustuksen ideologiaa seuraavasti:

Näyttää ilmeiseltä, että [Henkisen maanpuolustuksen] suunnittelukunta on päättänyt yhdistää suomalaiset yhteisen

tavoitteen merkeissä. Mielestäni juuri se, että nähdään vain yksi todella suomalainen elämänmuoto ja meitä perimiltään yhdistävät samanlaiset arvot, on henkisen maanpuolustuksen ideologiassa yhdensuuntaistava tekijä, yhdensuuntaistavan paineen aiheuttaja (...). On (...) perusteetonta vaatia yksimielisyyttä yhteiskunnassa vallitsevien arvojen puolustamisen merkeissä. Tämä kritiikki perustuu suunnittelukunnan käyttämän eheyden teorian, ns. yksimielisyysteorian asettamiseen kyseenalaiseksi.

Sama teema oli myös Antti Eskolan alustuksessa asettumisena ns. säännellyn ristiriidan kannalle. Eskola lähestyi vasemmistoa järkiperaisuuden ja yhteiskuntatieteellisuuden pohjalta:

Esimerkiksi ns. kommunismin ongelmassa kannatan hyvin lämpimästi integraatioajatusta eli toivon, että kommunisteista syntyy yhteiskuntaan hyvin niveltävä, mutta todella radikaali uudistuspuolue, jollainen nykyisin puuttuu.

Vasemmistoa siis lähestyttiin rationaalisuuden ja viileyden merkeissä. Aineksia tähän oli olemassa 1960-luvun alun kulttuurissa. Useissa sadankomitealaisissa kannanotoissa ne esiintyivät nimenomaan sosiologisesti tai yleensä yhteiskuntatieteellisesti sävyntyneinä. Allardtin teorian terminologiaa lainaten: solidaarisuuden toteutumisen edellytyksenä korostettiin, että kommunisteihin ei pidä soveltaa toisenlaisia normeja ja sanktioita (yhdenmukaisuuden paineen edellytykset) kuin muihin – että heihin on suhtauduttava kuten muihinkin, "järkevästi". Teorian suoranaista vaikutusta on vaikea dokumentoida, mutta yleisenä taustalla vaikuttavana mallina sen merkitys oli ilmeinen.

Marraskuun liike

Sosiologian merkitys ja rajat 60-luvun vasemmistolaistumisessa kuvastuvat kirkkaina Marraskuun liikkeen vaiheissa niinä runsaasti kahtena vuotena, jotka liike aktiivisesti toimi sen jälkeen, kun se oli perustettu marraskuun 7. päivänä 1967. Monet sen näkyvät henkilöt olivat toimineet myös Sadankomiteassa.

Marraskuun liikkeen ohjelmanjulistus, "Johtavia periaatteita", oli Allardtin solidaarisuusteorian suoranaisten spesifiointi kontrollipolitiikan alalle. Yhdistyksen ensimmäisen hallituksen enemmistönä (seitsemän 12:sta) olivat valtiotieteilijät. Julistuksen pääasiallinen laatija oli sosiologi ja Allardtin oppilas Klaus Mäkelä, joka oli ollut tärkeä taustahahmo myös Sadankomiteassa. Periaatteiden toinen ja kolmas kappale kuuluivat seuraavasti:

Marraskuun liike ajaa järkiperaista ja inhimillistä kontrollipolitiikkaa. Järkiperaisuus tarkoittaa, että kontrollipoliittisia vaihtoehtoja arvioidaan niiden tosiasiallisten seurausten mukaan. Inhimillisuus tarkoittaa, että suhteutettaessa kontrollipoliittisten vaihtoehtojen kustannuksia niillä saavutettaviin tuloksiin kustannuksiksi lasketaan myös ja erityisesti toimenpiteiden poikkeaville yksilöille aiheuttamat kärsimykset.

Poikkeava käyttäytyminen on yleiskäsite, joka kattaa kaiken norminvastaisuuden: rikollisuuden, valehtelemisen, koulupinnauksen, sairauden. Yhdistyksen toimialaan kuuluvat kaikki pakkotoimenpiteet, joilla yhteiskunta ylläpitää yhdenmukaisuutta, olipa kysymyksessä puhtaasti lääketieteellinen hoito, hoidon nimellä kulkeva sosiaalihuolto tai nimenomainen rangaistus ja olipa toimenpiteen takana poliisi, tuomioistuin, lääkintöhallitus, sosiaaliministeriö tai kouluhallitus.

Marraskuun liike näki siis tehtäväkseen nimenomaan yhdenmukaisuuden paineen vähentämisen. Johtavissa periaatteissa ilmaistuille asioille voi löytää käytännöllisimpiä seikkoja lukuun ottamatta vastineet Allardtin kirjasta miltei lause lauseelta. Selvä on, että tällaisia ajatuksia ei Marraskuun liikkeeseen välittynyt yksinomaan Allardtin kautta. Silti hänen kirjansa oli tärkeä antaessaan sen kokonaisuhteiskunnallisen kontekstin, johon pyrkimys yhdenmukaisuuden paineen vähentämisestä saatettiin sijoittaa.

Mutta ohjelmassa oli käsitteitä myös sosiaalisesta rakenteesta ja Marraskuun liikkeen omasta roolista siinä:

Nykyisin yhteiskunnan valvontakoneisto toimii luokkadiskriminaation välineenä. Ankarimpia pakotteita sovelletaan niihin tekoihin, jotka ovat yleisimpiä alemmissa yhteiskuntaryhmissä. Koko valvontakoneisto on suunnattava perusteita myöten uudelleen. (...)

Myös poikkeavilla yksilöillä on peruuttamattomia oikeuksia, siis etuja, joita heidän itsensä tulee saada ajaa (...). Poikkeavilla yksilöillä tulee olla sama oikeus kuin muilla kansalaisilla järjestäytyä ajamaan omia etujaan ja toimia painostusryhmänä muiden joukossa. Sen vuoksi Marraskuun liike tulee erikoisesti värväämään jäsenikseen poikkeavia yksilöitä, vankeja, alkoholisteja, homoseksuaaleja, mielisairaita.

Jälkimmäinen ajatus on nähtävissä Allardtin termein korkean työnjaon ja suuren vaihdon yhteiskuntaan kuuluvan solidaarisuuden kannalta. Se edellyttää lukuisia organisoituneita painostusryhmiä, jotka ajavat etujaan yhteiskunnassa. Marraskuun liike määritteli itsensä painostusryhmäksi. Se halusi edustaa tiettyjä ryhmiä tai tiettyä ryhmää, jolta yhteiskunnan rakenteellisten järjestelyjen vuoksi vaadittiin liikaa yhdenmukaisuutta.

Kaiken kaikkiaan: Marraskuun liike päätyi yhteiskunnan ryhmärakenteeseen ja huonompiosaisten asialle, ja se päätyi siihen yhdenmukaisuuden paineen ja solidaarisuusvaatimuksen kautta, allardtilaisessa kehityksessä. Vaikka ohjelmassa puhutaan valvontakoneistosta luokkadiskriminaation välineenä, ollaan vielä Allardtin ajatuksiin mahtuvissa puitteissa. Kysymys on valvontakoneistosta eikä esimerkiksi lainsäädännöstä puhumattakaan esimerkiksi yhteiskunnan luokkaluonteesta.

Muutos tapahtui vuotta myöhemmin, liikkeen ns. ideologiaseminaarissa marraskuussa 1968, siis samana vuonna kuin murros yleensäkin Länsi- Euroopan ylioppilasliikkeissä. Eräs yhdistyksen hallituksen jäsen sanoi näin:

Johtavien periaatteiden lähtökohtana on järkiperaisuus. Yksi asia on kuitenkin unohtunut: mitä yhteiskuntaa varten järkiperaisuutta ajetaan? Mitä luokkaa kohtaan ollaan järkiperaisia? Pluralistinen yhteiskunta sisältää piirteitä, joita radikaali kontrollipoliittinen yhdistys ei voi hyväksyä. Eräs tällainen piirre on luokkadiskriminaatio. Yhteiskunta voidaan tehdä humaniksi, mutta se ei poista sitä tosiasiaa, että luokkakontrollia on olemassa.

Tontti- ja asuntokeinoittelua sekä vesiensaastuttamista kohtaan on lisättävä suvaitsemattomuutta, muualla sitä on yleensä vähennettävä. Kontrollipolitiikan sektori on yksi vallankumouksen sektori. Tavoitteena on suuri sosialistinen vallankumous.

Kontrollipolitiikan kautta oli kuljettu vallankumouksen kannalle. Asenteiden vapauttamisesta 60-luvun alussa oli pitkä matka vallankumouksen vaatimukseen, ja siihen oli tultu opiskelijaliikkeessä paljolti Allardtin teorian muodostamassa kehikossa.

Tässä vaiheessa vasemmistolaiset astuivat kehikosta ulos. Samalla heidän oli aloitettava sosialistisen työväenliikkeen ja sivistyneistön välisten suhteiden tutkiskelu uudelta pohjalta: "porvarillinen sosiologia" ei enää riittänyt. Ns. vallankumouksellinen suunta sai vuodeksi 1969 enemmistön hallitukseen (6 jäsentä 10:stä), ja liikkeen toiminta alkoi kiihtyä. Kuriositeettina voi mainita, että hallituksen viisi sosiologiaa ainakin sivuaineena opiskelevaa jäsentä liittyivät kaikki SKP:hen.

Olenaisinta Sadankomitean ja erityisesti Marraskuun liikkeen kuvastamassa kehityksessä on, että sellaisella sosiologialla, jota Allardt

edusti, oli Suomessa merkitystä ideologisessa siirtymisessä vasemmalle. Sen sijaan niissä maissa, joissa marxilainen tai yleensä vasemmistolainen traditio oli olemassa ja käytettävissä Italiassa ja Ranskassa, ei tällaisella sosiologialla ollut osaa sillan rakentamisessa vasemmistolaiseen työväenliikkeeseen.

Kohtaaminen ja umpikuja

Mutta noissa kahdessa maassa opiskelijaliike ja iso kommunistipuolue eivät edes kohdanneet ylioppilasvallankumouksessa. Miksi ne kohtasivat Suomessa? Siksi, että Suomen 1960-luku oli myös vuoden 1918 perinnön käsittelyä ja tilintekoa sen kanssa. Kohtaaminen oli (myös) tämän trauman purkua, sitä purkua johon kuului ennen muuta Väinö Linnan Pohjantähti. Kohtaamisessa opiskelijaliike "löysi" työväen, ja tapahtumassa oli sähköä. Opiskelijaliike uskoi liittoutuvansa uuden ja tulevaisuuteen viittavan suunnan kanssa, mutta kun kulttuurissa ollut trauma saatiin juuri hyväksymisen kautta esiin, kiihtyikin vasemmistolaisen työväenliikkeen hajoaminen. Luokkaristiriidan voima laantui, siihen liittyneet merkitykset kalpenivat.

Kävi kuten 1930-luvulla. Silloinkin koko yhteiskunnan kehityslinja ja ylioppilaiden toimintaa hallinnut linja kulkivat vastakkaisiin suuntiin. 1920-luvulla Akateeminen Karjala-Seura propagoi eheyttämistä, jonka piiriin kuuluivat myös sosialidemokraatit, mutta kun he 30-luvulla pääsivät pannasta, AKS oli kiivaasti vastaan. Samaan tapaan opiskelijat 60-luvulla ajoivat kommunistien hyväksymistä, mutta kun se toteutui ja kommunistien pääosa alkoi integroitua, opiskelijaliike päätyi vastustamaan koko prosessia. Molemmissa tapauksissa opiskelijaliike ajautui umpikujaan. Sen ja koko yhteiskunnan kehityslinjat olivat vastakkaisia.

Kirjoittaja toimii sosiologian professorina Helsingin yliopistossa. Kirjoitus perustuu Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran seminaarissa "Sosialistit opintielä" 19.4. pidettyyn esitykseen. Kirjoituksen laajempi versio sisältyy tekijän syksyllä 1997 ilmestyvään kirjoituskokoelmaan älymystöstä, Suomesta ja Venäjältä (Hanki ja Jää).